

*Markijan Malski**

*Igor Zińko***

Mniejszości narodowe w systemie politycznym Ukrainy

National Minorities in the Political System of Ukraine

Abstract

The main purpose of the article is to present the evolution of legal regulations regarding national minorities in Ukraine, the structure of these minorities and the dynamics of demographic change. The authors analyzed the geographical distribution as well as the political, cultural and educational activity of the most numerous national minorities. They presented the main reasons for the increase or decrease in the size of the largest national groups. The political and legal foundations of minority activities, the specificity of the organization of their educational institutions, national-cultural associations and ethnic parties were analyzed. Particular attention was paid to the problematic provisions of the new Education Act (2017), which reduced the status of languages of national minorities in education and led to the deterioration of relations with individual countries with which minorities are associated. The authors discussed the most severe problems in bilateral relations arising from Ukraine's policy towards minorities and some ideas on how to solve them. The main methods of improving nationality policy in contemporary Ukraine were also presented.

Słowa kluczowe: mniejszości narodowe Ukrainy, polityka narodowościowa Ukrainy, organizacje narodowo-kulturalne, partie etniczne, dwustronne stosunki międzypaństwowe Ukrainy

Key words: National Policy of Ukraine, National Minorities of Ukraine, Language Policy, National Cultural Organizations, Ethnic Parties, Bilateral Interstate Relations of Ukraine

* **Markijan Malski** – Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Ukraina, e-mail: markmalskyy@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0501-0019.

** **Igor Zińko** – Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Ukraina, e-mail: igor_zinko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-9431-6695.

Wprowadzenie

Współczesne stosunki międzynarodowe często stają się niestabilne nie tylko z powodu pogorszenia się relacji dwustronnych uwarunkowanych różnymi przyczynami, lecz także na skutek zaostrenia się stosunków międzyetnicznych wewnątrz państwa, gdy mniejszości narodowe są relatywnie liczne, a nie zapewniono im odpowiednich warunków politycznych i prawnych, a w dodatku niektóre państwa ościenne są zainteresowane wykorzystaniem ich jako narzędzia destabilizacyjnego.

Wśród podstawowych zasad w stosunkach międzynarodowych nabiera priorytetowego znaczenia potrzeba wszechstronnego i konsekwentnego zaspokojenia interesów mniejszości narodowych i religijnych. Tak dzieje się w Europie, gdzie przeważają państwa narodowe i gdzie tradycje demokratyczne oraz relacje między grupami etnicznymi, narodowymi, a także religijnymi mają wieloletnią historię i są poprawne lub wręcz dobre. Poza tym sytuacja mniejszości jest monitorowana przez wiele organizacji międzynarodowych.

Do państw, w których stosunki międzyetniczne nie zostały właściwie uregulowane, a niektóre państwa sąsiednie podsycają napięcie, należy Ukraina. Bezpieczeństwo Ukrainy w dzisiejszych warunkach zależy od wielu czynników, a najsilniej rzutują na nie aneksja Krymu przez Federację Rosyjską, a także konflikt wojskowy w Donbasie, wspierany przez Moskwę. Sytuację utrudnia niedoskonała polityka etniczna, która charakteryzuje się częstymi zmianami w ustawodawstwie, brakiem środków do prowadzenia zapowiadanych działań, a w efekcie istotną rozbieżnością między deklarowanymi celami i ich realizacją. Oprócz tego konieczne było i jest stosowanie rozmaitych rozwiązań w zakresie polityki etnicznej w poszczególnych regionach Ukrainy ze względu na historię i tradycje stosunków międzyetnicznych. Ważnym celem polityki etnicznej na Ukrainie jest wspieranie aktywności politycznej mniejszości narodowych. Przyczyni się ona bowiem do zaspokojenia części potrzeb mniejszości i w istotnym stopniu wpłynie na pozytywny wizerunek państwa na arenie międzynarodowej. Ma to znaczenie tym większe, że racja stanu Ukrainy obejmuje skuteczną politykę etniczną, z uwzględnieniem standardów unijnych i międzynarodowych, a Kijów deklaruje jako swój strategiczny cel członkostwo w Unii Europejskiej.

Dynamika zmian liczebności i rozmieszczenie geograficzne mniejszości narodowych na Ukrainie (na podstawie spisów z 1989 oraz 2001 r.)

W Europie jest niewiele państw, w których mniejszości narodowe przekraczają 20% mieszkańców. Na Ukrainie główna narodowość stano-

Tabela 1. Ludność Ukrainy według deklarowanej narodowości w spisach z 1989 oraz 2001 r.

	Liczebność w spisie z 2001 r. (w tys. osób)	Udział w spisie (w %)	
		2001 r.	1989 r.
Ukraińcy	37 541,7	77,8	72,7
Rosjanie	8334,1	17,3	22,1
Białorusini	275,8	0,6	0,9
Mołdawianie	258,6	0,5	0,6
Tatarzy krymscy	248,2	0,5	0,0
Bułgarzy	204,6	0,4	0,5
Węgrzy	156,6	0,3	0,4
Rumuni	151,0	0,3	0,3
Polacy	144,1	0,3	0,4
Żydzi	103,6	0,2	0,9
Ormianie	99,9	0,2	0,1
Grecy	91,5	0,2	0,2
Tatarzy	73,3	0,2	0,2
Romowie (Cyganie)	47,6	0,1	0,1
Azerbejdżanie	45,2	0,1	0,0
Gruzini	34,2	0,1	0,0
Niemcy	33,3	0,1	0,1
Gagauzowie	31,9	0,1	0,1
Inne narodowości	177,1	0,4	0,4

Źródło: Державний комітет статистики України. *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Національний склад (Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy, Pro kilkist ta sklad naseleння Ukrainy za pidsumkamy, Vseukrainskoho perepysu naseleння 2001 roku. Nacionalnyy sklad)*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (dostęp 20.01.2020).

wi prawie 78% ludności. Przedostatni powszechny spis ludności został przeprowadzony w 1989 r., czyli w czasie istnienia Związku Radzieckiego. Wtedy liczba mieszkańców Ukrainy (a raczej Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej) wynosiła 51,4 mln, a mniejszości narodowe stanowiły 27,3% populacji¹. Według ostatniego spisu ludności, który odbył

¹ M.S. Dnistrianskyi, *Етнографія України: Навчальний посібник (Etnohrafiya Ukrainy. Nawchalnyi posibnyk)*, Wydawnicy i centr LNU imeni Ivana Franka, 2008, s. 67, http://old.geography.lnu.edu.ua/Strukt/Biblio/alphavit/Ukr/Ukr_D/Dnistrianskyi/Dnistrianskij.pdf (dostęp 20.01.2010).

się w 2001 r., kraj zamieszkiwało 48,8 mln osób, a przedstawiciele mniejszości – ponad 130 narodów i narodowości – stanowili 22,2%². Na koniec 2019 r. na Ukrainie mieszkało prawie 41,9 mln osób (nie licząc anektowanego przez Rosję Krymu)³. Przeprowadzenie nowego spisu ludności, który wykazałby różne skutki społecznych zmian w ostatnim okresie, nie tylko w narodowościowej strukturze społeczeństwa, jest konieczne. Z uwagi jednak na trudną sytuację polityczną i gospodarczą kraju spis powszechny się odwleka. Dynamikę zmian struktury etnicznej ludności Ukrainy na podstawie spisów powszechnych z 1989 oraz 2001 r. pokazuje tabela 1.

Obowiązujące ustawodawstwo Ukrainy przyznaje wszystkim obywatelom prawo utożsamiania się z dowolną narodowością i nie wymaga żadnych dokumentów potwierdzających. Kwestia określenia narodowości nie leży zatem w kompetencjach państwa i pozostaje indywidualną sprawą każdego obywatela. Nie ma też żadnych czasowych ograniczeń zamieszkiwania na Ukrainie. Pojęcia mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej uznawane są niemal za synonimy, różnica polega tylko na liczebności grupy.

Pod wpływem ideologii poradzieckiej, w warunkach osłabionych sił proukraińskich i dominacji w parlamencie większości komunistycznej, przyjęto ustawę o mniejszościach narodowych na Ukrainie (1992), w której w art. 3 podano bardzo uproszczoną definicję mniejszości: „Do mniejszości narodowych należą grupy obywateli Ukrainy, które nie są Ukraińcami z pochodzenia, a wykazują wspólne poczucie narodowej świadomości”⁴. Dzięki tak sformułowanej definicji aż 134 narodowości zostały uwzględnione w spisie powszechnym przeprowadzonym w 2001 r. Także migranci zarobkowi, członkowie mieszanych rodzin, choć oczywiście nie wszyscy, powinni być zaliczani do mniejszości narodowych, jak np. 262 Kubańczyków i 304 Jakutów, którzy w spi-

² *Державний комітет статистики України Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року (Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy, Pro kilkist ta sklad naselennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku)*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (dostęp 30.05.2019).

³ *Чисельність населення України протягом 11 місяців 2019 року скоротилася на 230,5 тис. осіб – Держстат (Chyselnist naselennia Ukrainy protiahom 11 misiatsiv 2019 r. skorotylasia na 230,5 tys. osib – Derzhstat)*, <https://gordonua.com/ukr/news/society/-chiselnist-naselennja-ukrajini-protjagom-11-misjatsiv-2019-roku-skorotilasjana-230-5-tis-osib-derzhstat-1483563.html> (dostęp 21.01.2020).

⁴ *Закон України „Про національні меншини в Україні” (Zakon Ukrainy „Pro natsionalni menshyny v Ukraini”)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 36/1992, s. 529, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (dostęp 20.01.2020).

sie są obywatelami Ukrainy, a zatem mają świadomość bycia Jakutem czy Kubańczykiem i mogą mieć formalne prawo do ochrony praw jako mniejszości narodowe⁵.

Odsetek Ukraińców w ogólnej liczbie mieszkańców jest dość wysoki i w porównaniu z notowanym w poprzednim spisie, przeprowadzonym jeszcze przez władzę radziecką w 1989 r., wzrósł o 4,9% (z 72,6% w 1989 r. do 77,5% w 2001 r.). Ukraińcy stanowią większość ludności we wszystkich obwodach (województwach) oprócz Autonomicznej Republiki Krymu, gdzie jest ich tylko 24,3%.

Na zwiększenie udziału Ukraińców w ogólnej liczbie ludności wpłynęło kilka czynników. Przede wszystkim za czasów radzieckich duża część rodzin mieszanych w chwili określania swojej narodowości dawała przewagę rosyjskiemu pochodzeniu. W owych czasach otwierało ono bowiem większe możliwości kariery, a także podkreślało akceptację dla reżimu itp. Obecnie osoby z takich rodzin, widząc umacnianie się Ukrainy jako samodzielnego państwa, uważają za słuszne nazywać siebie Ukraińcami. Oprócz tego ZSRR świadomie fałszował statystyki w celu zwiększenia odsetka Rosjan w strukturze ludności republik radzieckich – jako potwierdzenia nowej historycznej wspólnoty – narodu radzieckiego.

Do najtrudniejszych zagadnień ukraińskiej etnografii należy problem Rusinów w obwodzie zakarpackim. W wyniku zagarniania tego obwodu przez inne kraje jego ludność przez wieki była oderwana od ukraińskiej macierzy, na której terytorium toczyły się procesy etnogenezy i konsolidacji. Mimo odmienności językowych, w tradycjach, kulturze oraz sposobie życia, mieszkańcy Zakarpacia zachowali pragnienie integracji ze swoją historyczną ojczyzną – Ukrainą, o czym świadczy ogłoszenie się we wrześniu 1939 r. Karpato-Ukrainy niezależnym państwem. Miało to raczej znaczenie symboliczne, ponieważ państwo przetrwało tylko jeden dzień i zostało zniszczone przez węgierskich okupantów. Jednak w krajach graniczących z Zakarpaciem, czyli na Węgrzech i Słowacji, a także w USA i Serbii, miejscowi Rusini uważają się za odrębną (od Ukraińców) mniejszość narodową, co nieprzychylnie jest oceniane przez Kijów. Według spisu powszechnego, który odbył się w 2001 r., tylko 10,1 tys. osób zamieszkujących Zakarpacie zadeklarowało się jako Rusini. Problem pozostaje otwarty dla międzynarodowych dyskusji, a jego rozwiązanie należy do aktualnych zadań ukraińskiej polityki. Oficjalnie na Ukrainie

⁵ V. Borysenko, *Маніпуляції і реальність: скільки насправді національних меншин в Україні (Manipulacii i realnist: skilky naspravdi natsionalnykh menshyn v Ukraini)*, „Ukraina Moloda. Vypusk” nr 4, 14.01.2019.

Rusinów uznaje się za grupę etniczną Ukraińców, tak jak Hucułów, Łemków czy Bojków⁶.

Odsetek Rosjan w ogólnej liczbie mieszkańców Ukrainy w porównaniu z zanotowanym w poprzednim spisie ludności zmniejszył się o 4,8% i wynosi teraz 17,2% (ponad 8,3 mln osób). To dość duża i skonsolidowana część ludności Ukrainy. Przeważnie są to mieszkańcy miast (87,6%), znajdujący się na wysokim szczeblu drabiny społeczno-zawodowej. Status języka rosyjskiego w życiu społecznym także jest wysoki, szczególnie w środkach masowego przekazu i kulturze, a także w życiu codziennym mieszkańców wschodu i południa Ukrainy. Choć to ukraiński jest oficjalnym językiem państwowym, rola Rosjan i języka rosyjskiego w ukraińskim społeczeństwie jest i będzie przez najbliższe dziesięciolecia dość znacząca.

Rosjanie stanowią większość ludności tylko na Krymie – 58,3%, ale i tam ich liczba zmniejszyła się o 7,3%. W obwodzie donieckim odsetek Rosjan wynosi 38,2%, w ługańskim – 39%, w charkowskim, zaporoskim i odeskim natomiast od 20,7 do 25,6%.

Na Ukrainie mieszka 275,8 tys. Białorusinów. Ich liczba zmniejszyła się prawie półtorakrotnie – z 439,9 tys. w 1989 r. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest asymilacja Białorusinów z ukraińskim społeczeństwem, przeważnie w rosyjskojęzycznym środowisku, w efekcie słabego poczucia tożsamości narodowej i braku wsparcia ze strony władz oraz organizacji narodowo-kulturowych Białorusi, a także ich powroty do ojczyzny. Białorusini mieszkają głównie w uprzemysłowionych obwodach Donbasu i na terenach przyległych do Dniepru.

Wzrosła nieco liczebność Mołdawian – z 234,5 tys. osób w 1989 r. do 258,6 tys. w 2001 r. Są przeważnie mieszkańcami terenów wiejskich – obwodów czerniewickiego i odeskiego, w których sytuacja demograficzna wygląda lepiej niż w innych regionach Ukrainy. To jeden z kilku narodów, które konsekwentnie chronią swój dorobek kulturowy i nie poddają się asymilacyjnym wpływom.

Tatarów krymskich jest 248,2 tys., a ich liczba od poprzedniego spisu zwiększyła się ponad pięciokrotnie (5,3 razy). Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę otrzymali możliwość powrotu do historycznej ojczyzny – na Krym, skąd byli przymusowo deportowani do Kazachstanu (w Azji Środkowej) w maju 1944 r. Przyczyną deportacji było obwinianie Tatarów przez władze sowieckie o kolaborację z okupantem niemieckim. Tatarzy krymscy przeszli dość trudny proces nabycia obywatelstwa ukraińskiego i asymilacji w nowych miejscach zamieszkania. Ponad 95% żyje na Kry-

⁶ V. Balushok, *3 історії української етнічності (від „русинів” до „українців”)* (*Z istorii ukraïnskoi etnonimii (vid „rusyniv” do „ukraïntsiiv”)*), „Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal” nr 2(539)/2018, s. 164–178.

mie, przeważnie na wsiach i w małych miastach. Obecnie największym ich problemem jest zaspokajanie kulturalno-oświatowych potrzeb w warunkach rosyjskiej okupacji Krymu, którego anektowania większość Tatarów nie uznaje.

Ukraina jest jednym z niewielu państw na świecie o licznej mniejszości bułgarskiej. W 1989 r. było ich 232,8 tys., obecnie – ponad 204,6 tys. Bułgarzy w zwartych grupach zamieszkują głównie wsie w południowej części obwodu odeskiego, żyją także w okolicach miasta Mikołajów oraz na wybrzeżu Morza Azowskiego, w obwodzie zaporoskim. Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę zapewniono im nauczanie dzieci w szkołach w ich ojczystym języku, chociaż o swój dorobek kulturowy przez lata dbali konsekwentnie sami.

Wzdłuż granicy ukraińsko-węgierskiej, w obwodzie zakarpackim, mieszka 156,6 tys. Węgrów (w 1989 r. – 163,3 tys.). Przeważnie żyją na terenach wiejskich i nie poddają się procesom asymilacyjnym. Mieszkają w skupiskach w rejonie beregiwskim oraz w części winogradowskiego, rachiwskiego, użhorodzkiego i mukaczewskiego. Nawet w czasach radzieckich potrzeby narodowo-kulturowe Węgrów były stosunkowo dobrze zaspokajane. Obecnie działa Zakarpacki Węgierski Instytut Pedagogiczny, a także Narodowy Teatr Dramatyczny w mieście Berehowe.

Od czasu pierwszego spisu ludności na Ukrainie nieco wzrosła liczba Rumunów – z 134,7 tys. do 151,0 tys. Są to przeważnie mieszkańcy terenów wiejskich obwodów czerniewickiego i zakarpackiego, którzy z powodzeniem podtrzymują poczucie swojej tożsamości narodowej, mają także szeroką sieć instytucji naukowych i kulturalnych.

Liczba Polaków żyjących na Ukrainie znacznie się zmniejszyła – z 218,9 tys. w 1989 r. do 144,1 tys. w 2001 r. Polacy najbardziej poddali się asymilacji z ukraińskim otoczeniem. Zamieszkują głównie obwody w zachodniej części Ukrainy – żytomierski, chmielnicki, lwowski, winnicki. Należą do Kościoła rzymskokatolickiego, utrzymują żywe kontakty z rodzinami w Polsce. Od czasu uzyskania przez Ukrainę niepodległości przekazano ponad 200 kościołów dla wiernych wyznania rzymskokatolickiego oraz otwarto nowe szkoły z polskim językiem wykładowym. Do 1991 r. na Ukrainie były tylko dwie takie szkoły (we Lwowie). Obecnie działają szkoły także w obwodach żytomirskim, lwowskim i chmielnickim.

Najbardziej zauważalne w opisywanym okresie jest zmniejszenie się populacji Żydów, które nastąpiło wskutek ich emigracji do Izraela, USA, Niemiec i innych krajów. W 1989 r. było na Ukrainie 486 tys. Żydów, teraz tylko 103,6 tys. Są to przeważnie mieszkańcy wielkich miast Ukrainy – Kijowa, Dniepra, Odessy, Charkowa. Ich kultura, nauka i religia cały czas jest żywa i aktywnie kulturowana.

Obecnie na Ukrainie żyje prawie 100 tys. Ormian. Ich odsetek, między jednym a drugim spisem ludności, znacznie wzrósł. Są to dawni mieszkańcy Krymu i Galicji, przesiedleńcy do Donbasu i na południe Ukrainy, wielu pojawiło się na Ukrainie po rozpadzie Związku Radzieckiego. Emigrowali głównie z powodu niekorzystnej sytuacji ekonomicznej panującej w rejonach Armenii, konfliktu wojskowego w Górnym Karabachu i innych. Mieszkają oni w rozproszeniu, na całym terytorium Ukrainy, a największe ich skupiska znajdują się w Donbasie i na terenach nad Dnieprem.

Tabela 2. Język ojczysty deklarowany przez reprezentantów poszczególnych narodowości w spisie 2001 r.

	Deklarowany język ojczysty (w %)			
	język swojej narodowości	ukraiński	rosyjski	inny język
Ukraińcy	85,2	-	14,8	0,0
Rosjanie	95,9	3,9	-	0,2
Białorusini	19,8	17,5	62,5	0,2
Mołdawianie	70,0	10,7	17,6	1,7
Tatarzy krymscy	92,0	0,1	6,1	1,8
Bułgarzy	64,2	5,0	30,3	0,5
Węgrzy	95,4	3,4	1,0	0,2
Rumuni	91,7	6,2	1,5	0,6
Polacy	12,9	71,0	15,6	0,5
Żydzi	3,1	13,4	83,0	0,5
Ormianie	50,4	5,8	43,2	0,6
Grecy	6,4	4,8	88,5	0,3
Tatarzy	35,2	4,5	58,7	1,6
Romowie (Cyganie)	44,7	21,1	13,4	20,8
Azerbejdżanie	53,0	7,1	37,6	2,3
Gruzini	36,7	8,2	54,4	0,7
Niemcy	12,2	22,1	64,7	1,0
Gagauzowie	71,5	3,5	22,7	2,3
Inne narodowości	32,6	12,5	49,7	5,2

Źródło: Державний комітет статистики України. *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Мовний склад населення України (Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, Pro kilkist ta sklad naselennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku. Movnyi sklad naselennia Ukrainy)*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (dostęp 20.01.2020).

Od czasu pierwszego spisu powszechnego zmniejszyła się liczba Greków – z 98,6 tys. do 91,5 tys. Są potomkami mieszkańców starożytnych miast-państw, jakich najwięcej było na Krymie. Po przyłączeniu Krymu do Rosji pod koniec XVIII w. mieszkający tam Grecy zostali przesiedleni na południe obecnego obwodu donieckiego. Do niedawna żyli przeważnie na wsiach i dbali o zachowanie tożsamości narodowej. Obecnie wielu mieszka w miastach Donbasu, przede wszystkim w Mariupolu. W ostatnich latach nasiliła się ich emigracja do Grecji.

Liczebność pozostałych mniejszości narodowych waha się od 30 do 100 tys. osób. Są to Tatarzy – 73,3 tys., Romowie – 47,6 tys., Azerowie – 45,2 tys., Gruzini – 34,2 tys., Niemcy – 33,3 tys. oraz Gagauzowie – 31,9 tys.

Ukraiński jest oficjalnym językiem państwowym, o czym mówi art. 10 konstytucji, ale inne języki, szczególnie rosyjski, nadal pełnią ważną rolę, jest to zatem kwestia skomplikowana. Tabela 2 przedstawia, w jakim stopniu używane są poszczególne języki (na podstawie spisu powszechnego z 2001 r.).

Tylko 67,5% obywateli Ukrainy podało język ukraiński jako ojczysty, co stanowi o 2,8% więcej niż w spisie z 1989 r. Rosyjski uznało za ojczysty 29,6% mieszkańców, o 3,2% mniej niż w poprzednim spisie. Inne języki wskazało 2,9% osób, o 0,4% więcej niż poprzednio. Część ludności posługuje się na co dzień dwoma lub nawet trzema językami, w zależności od sytuacji, część operuje surżykiem, czyli mieszkanką języków.

Polityka językowa jest bardzo ważna i wymaga umiejętnego kierowania, gdyż w innym przypadku może mieć wiele negatywnych konsekwencji, o czym w dalszej części artykułu.

Ewolucja regulacji prawnych dotyczących mniejszości narodowych

Aby zaspokoić rozmaite potrzeby mniejszości narodowych, a jednocześnie dbać o interesy narodu ukraińskiego, jego kulturę i język, Ukraina starała się wprowadzić regulacje wzorowane na europejskich standardach. Jeszcze przed rozpadem Związku Radzieckiego, w 1989 r., na fali aktywności społecznej Rada Najwyższa Ukrainy Radzieckiej przyjęła ustawę o językach w USRR, w której nadano ukraińskiemu status języka państwowego, ale też zawarto gwarancję ochrony języków mniejszości⁷. W wyniku zmian politycznych ustawa została jednak po pewnym czasie unieważniona.

⁷ *Про мови в Українській РСР (Pro mowy v Ukrainskii RSR)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)”, dodatek do nr 45/1989, s. 631, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (dostęp 20.01.2020).

W listopadzie 1991 r. Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła deklarację praw narodowości, która nakreśliła zasady polityki państwa ukraińskiego wobec mniejszości narodowych⁸. Konstytucja Ukrainy, przyjęta 28 czerwca 1996 r., potwierdza prawo Ukrainy jako państwa do rozwiązywania problemów narodowo-kulturowych i językowych (art. 11, 22, 53)⁹. Ustawa o szkolnictwie (1991 r.)¹⁰, która straciła już swoją moc, i wspomniana już ustawa o mniejszościach narodowych Ukrainy (1992 r.)¹¹ gwarantowały obywatelom, niezależnie od ich narodowej przynależności, równe prawa i swobody na różnych płaszczyznach: politycznej, socjalnej, ekonomicznej, kulturowej. Ma to na celu podtrzymanie i rozwój samoświadomości i samoistności. Priorytetowymi kierunkami polityki państwowej są zapewnienie mniejszościom narodowym edukacji w ich językach ojczystych, zagwarantowanie warunków kultywowania zwyczajów i tradycji, wszechstronnego rozwoju amatorskiej i zawodowej sztuki, wspieranie twórczej inteligencji oraz zachowanie i ochrona zabytków kultury, umożliwienie prowadzenia badań w zakresie teorii i historii kultury.

Ważnym krokiem w ochronie praw językowych mniejszości narodowych była ratyfikacja międzynarodowych aktów prawnych podpisanych przez Ukrainę. 9 grudnia 1997 r. przyjęto ustawę o ratyfikacji Ramowej konwencji Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych¹², 15 maja 2003 r. ustawę o ratyfikacji Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych¹³. Postanowienia karty, na podstawie art. 2 niniejszej

⁸ Декларация прав національностей України (Deklaracja praw natsionalnostej Ukrainy), „Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy” nr 53/1991, s. 799, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> (dostęp 20.01.2020).

⁹ Конституція України (Konstytutsia Ukrainy), „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 30/1996, s. 141, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (dostęp 20.01.2020).

¹⁰ Закон України „Про освіту” (Zakon Ukrainy „Pro osvitu”), „Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR” nr 34/1991, s. 451, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (dostęp 20.01.2020).

¹¹ Закон України „Про національні меншини в Україні” (Zakon Ukrainy „Pro natsionalni menshyny v Ukraini”), „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 36/1992, s. 529, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (dostęp 20.01.2020).

¹² Закон України „Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин” (Zakon Ukrainy „Pro ratyfikaciiu Ramkovoi konventsii Rady Yevropy pro zakhyst natsionalnykh menshyn”), „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 14/1998, s. 56, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/97-%D0%B2%D1%80> (dostęp 20.01.2020).

¹³ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” (Zakon Ukrainy „Pro ratyfikaciiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn”), „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 30/2003, s. 259, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (dostęp 20.01.2020).

ustawy, stosuje się do języków najliczniejszych mniejszości narodowych Ukrainy, w szczególności: białoruskiego, bułgarskiego, gagauzkiego, greckiego, żydowskiego, krymskiego tatarskiego, mołdawskiego, niemieckiego, polskiego, rosyjskiego, rumuńskiego, słowackiego i węgierskiego.

W rezultacie wzrostu napięcia politycznego w kraju i dominacji w Radzie Najwyższej partii prorosyjskich w 2012 r. zainicjowana została przez grupę posłów, a następnie przyjęta bardzo kontrowersyjna ustawa o zasadach państwowej polityki językowej¹⁴ (nieformalnie zwana ustawą Kivalowa-Kolesnichenki). Ustawa, uznając język ukraiński za język państwowy, znacznie rozszerzyła stosowanie języków regionalnych, jeśli liczba ich użytkowników stanowi co najmniej 10% populacji w danym regionie, a w niektórych przypadkach mniej niż 10%. Właśnie na podstawie tej ustawy osiem obwodów na wschodzie i południu Ukrainy uznało rosyjski za język regionalny, a wiele samorządów w innych regionach – inne języki.

Niektóre artykuły tej ustawy były sprzeczne z Konstytucją Ukrainy. Realizacja ustawy w niektórych obwodach, rejonach i przez niektóre samorzady terytorialne wywołała silne napięcia społeczno-polityczne, a w wielu przypadkach była praktycznie niemożliwa (np. tłumaczenie ulotek informacyjnych dołączanych do leków na rumuński lub węgierski w odpowiednich rejonach). Ale najważniejsze było sprzeczne z konstytucją faktyczne nadanie prawnych podstaw mocnej i bez tego pozycji języka rosyjskiego na wschodzie i południu Ukrainy prawie we wszystkich płaszczyznach życia społecznego, przede wszystkim w środkach masowego przekazu, a w efekcie osłabienie pozycji języka ukraińskiego. Thorbjørn Jagland, sekretarz generalny Rady Europy, ocenił, że ustawa chroni prawa tylko jednego języka – rosyjskiego. Stwierdził również, że „Komisja Wenecka miała wiele krytycznych uwag” dotyczących tego prawa¹⁵.

Ustawa o zasadach państwowej polityki językowej stała się przedmiotem spekulacji politycznych i doprowadziła do poważnych konfliktów. W okresie kryzysu politycznego na przełomie 2013 i 2014 r. (demonstra-

¹⁴ Закон України „Об основах государственной языковой политики” (с изменениями, внесенными в соответствии с Законом Украины от 6 ноября 2012 года N. 5475-VI) (Zakon Ukrainy „Ob osnovakh gosudarstvennoy yazykovoï politiki” (s izmeneniiami, vniesionnymi v sootvetstviï s Zakonom Ukrainy ot 6 noiabria 2012 goda N. 5475-VI), <http://www.rada.crimea.ua/bases-of-activity/zakon-o-yazikah> (dostęp 20.01.2020).

¹⁵ T. Yagland, Виктор Янукович заявлял, что будет уважать решение суда. Генсек Совета Европы рассказал о своих ожиданиях в отношении Украины (Viktor Janukovich zaiavljal chto budet uvazhat resheniie suda. Gensek Sovieta Yevropy raskazal o svoikh ozhidaniich v otnoshenii Ukrainy), <https://www.kommersant.ru/doc/2019774> (dostęp 20.01.2020).

cje, a potem okupowanie przez protestujących Majdanu Niepodległości) 23 lutego 2014 r., na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Najwyższej Ukrainy, poseł partii Batkiwszczyna Wiaczesław Kirilenko przedstawił projekt nr 1190 „W sprawie unieważnienia ustawy o zasadach państwowej polityki językowej”. W porządku obrad Rady Najwyższej 232 deputowanych głosowało za przyjęciem projektu i bez dyskusji go zaakceptowało. Zrodziło to kolejne napięcia polityczne w kraju i międzyregionalne. Jednak nowy prezydent Ukrainy Piotr Poroszenko ustawy nie podpisał. 13 lutego 2015 r. Sąd Konstytucyjny Ukrainy wszczął na wniosek 57 deputowanych postępowanie w sprawie zgodności „ustawy językowej” z konstytucją. 28 lutego 2018 r. ustawa została uznana za niekonstytucyjną i straciła moc¹⁶.

Istotne zmiany w szkolnictwie oraz w relacjach między Ukrainą a sąsiadami zaszły po przyjęciu przez Radę Najwyższą ustawy o edukacji (2017 r.)¹⁷, która przewiduje stopniowe przejście wprowadzenia wykładów szeregu przedmiotów w szkołach podstawowych na język państwowy, czyli na ukraiński w starszych klasach, zostawiając bez zmian wykłady tych języków, literatury i historii, a nawet wszystkich przedmiotów do piątego roku studiów. Trzeba podkreślić, że na Ukrainie w szkołach podstawowych dla mniejszości narodowych do tej pory wszystkie przedmioty, także matematyka, chemia i fizyka, wykładane były w ich językach ojczystych, czego nie praktykują państwa sąsiednie. Bardzo słaby poziom znajomości języka, literatury i historii Ukrainy, a także niezdolność posługiwania się językiem ukraińskim w zakresie podstawowych pojęć z nauk ścisłych przez absolwentów takich szkół przyczyniły się do podjęcia decyzji o zmianie. Na przykład w 2018 r. 70% absolwentów szkół węgierskojęzycznych nie zdało końcowego egzaminu z języka ukraińskiego¹⁸.

Najbardziej protestują przeciw ustawie edukacyjnej Węgry i Rosja. Minister spraw zagranicznych Węgier Péter Szijjártó zapowiada blokadę

¹⁶ *Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо невідповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про засади державної мовної політики” (Rishennia Konstytuciinoho sudu Ukrainy u spravi za konstytuciinym podanniam 57 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo nevidpovidnosti Konstytucii Ukrainy (konstytuciinosti) Zakonu Ukrainy „Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky”)*, http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf (dostęp 20.01.2020).

¹⁷ *Закон України „Про освіту” (Zakon Ukrainy „Pro osvitu”)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 38–39/2017, s. 380, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (dostęp 15.01.2020).

¹⁸ *Первые результаты языковых лагерей для венгрозязычных выпускников: учителя объяснили особенности процесса (Piervije rezultaty yazykovykh lagerei dla wengroiazychnykh vypusknikov: uchitelia obiasnili osobennosti protsesssa)*, <https://www.5.ua/ru/obshchestvo/pervie-rezultati-iazikovikh-laherei-dlia-venhroiazichnykh-vipusknikov-uchytelia-obiasnyly-osobennosty-protsesssa-189403.html> (dostęp 20.01.2020).

przez Budapeszt negocjacji między Ukrainą a NATO i UE w przypadku wprowadzenia języka ukraińskiego zamiast węgierskiego w szkołach dla węgierskiej mniejszości na Zakarpaciu¹⁹. W wyniku wielu uwag odnośnie do tej ustawy realizacja niektórych jej zapisów została odłożona z 2020 do 2022 r.

Trzeba także zwrócić uwagę na ustawę o zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego²⁰. Przyjęta została przez Radę Najwyższą Ukrainy 25 kwietnia 2019 r. i przyznaje pierwszeństwo językowi ukraińskiemu w ponad 30 obszarach życia publicznego: w szczególności w administracji rządowej, środkach masowego przekazu, edukacji, nauce, kulturze, reklamie, usługach. Jednocześnie jest na tyle elastyczna, że dopuszcza używanie innych języków niż ukraiński i nie ingeruje w prywatną komunikację. Komisja Wenecka oceniła, że potrzebuje ona dopracowania i korekt.

Dla niektórych mniejszości narodowych, szczególnie: Tatarów krymskich, Krymczaków, Karaimów, częściowo także Gagauzów (zamieszkują głównie sąsiednią Mołdawię), Ukraina jest historyczną ojczyzną, z którą wiążą swoją przyszłość. Jednak nadal nie ma ona ustaw, które wprowadzałyby na szczeblu państwowym normy Deklaracji Narodów Zjednoczonych o ochronie praw ludności rdzennej. Projekt ustawy o prawach ludów tubylczych Ukrainy złożono w Radzie Najwyższej 20 marca 2014 r. Za tubylczych mieszkańców Ukrainy proponuje się w nim uznać Tatarów krymskich, Karaimów i Krymczaków. Jednak projekt został skierowany w celu dopracowania. Powstał także osobny projekt ustawy o statusie narodu krymskotatarskiego na Ukrainie²¹. Trzeba jednak przyznać, że taka troska państwa o losy narodów tubylczych pojawiła się dopiero po aneksji Krymu przez Rosję, wcześniej jej brakowało.

Na Ukrainie nie tylko następują zmiany ustawodawstwa, ale powołano też szereg instytucji do zarządzania sprawami stosunków międzyetnicznych. Jednym z komitetów Rady Najwyższej jest Komitet Praw Człowieka, Deokupacji i Reintegracji Tymczasowo Zajętych Terytoriów w Obwodach

¹⁹ Сійярто розкритикував мовний закон, обіцяє не знімати „блокаду” Будапешта (Sijarto rozkrytykuвав movnyi zakon, obitsiaie ne znimaty „blokadu” Budapeshta), <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/11/7088090/> (dostęp 30.05.2019).

²⁰ Закон України „Про забезпечення функціонування української мови як державної” (Zakon Ukrainy „Pro zabezpechennia funktsionuwannia ukraińskoi movy yak derzhavnoi”), „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 21/2019, s. 81, <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2704-19> (dostęp 5.01.2020).

²¹ О статусе крымскотатарского народа в Украине. Проект закона Украины от 07.04.2017 N. 6315 (O statusie krymskotatarskogo naroda v Ukrainie. Proekt zakona Ukrainy ot 7.04.2017 N. 6315), http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4VF00A.html (dostęp 10.12.2019).

Donieckim i Ługańskim, Autonomicznej Republice Krymu i Mieście Sewastopol oraz Mniejszości Narodowych i Stosunków Międzyetnicznych, który tworzy 17 posłów. Powstał on w wyniku zmiany realiów politycznych przez poszerzenie zakresu działań istniejącego wcześniej Komitetu Praw Człowieka, Mniejszości Narodowych i Stosunków Międzyetnicznych. W pewnym zakresie problemami mniejszości narodowych zajmują się też Komitet ds. Polityki Humanitarnej i Informacji (były Komitet Kultury i Religii) oraz Komitet Edukacji, Nauki i Innowacji. Funkcję kontrolną pełni zaś Służba Ombudsmana (odpowiednik rzecznika praw obywatelskich) przy Radzie Najwyższej.

13 września 2001 r. prezydent Ukrainy Leonid Kuczma podpisał rozporządzenie nr 836/2001 o Państwowym Komitecie Ukrainy do spraw Mniejszości Narodowych. W 2006 r. komitet został zreformowany i przekształcony w Państwowy Komitet ds. Narodowości i Religii Ukrainy. 9 grudnia 2010 r. zlikwidowano go, a realizację państwowej polityki w zakresie stosunków między narodowościami, ochrony mniejszości narodowych oraz religii przejęło Ministerstwo Kultury. W jego strukturze stworzono Departament ds. Religii i Mniejszości Narodowych.

21 sierpnia 2019 r. Gabinet Ministrów Ukrainy przyjął rezolucję o Państwowej Służbie Ukrainy do spraw Etnopolityki i Wolności Sumienia²². Działalność utworzonego specjalnie centralnego organu wykonawczego w dziedzinie polityki etnicznej i wolności sumienia będzie kierowana i koordynowana przez Gabinet Ministrów Ukrainy za pośrednictwem ministra kultury. Uważa się, że przywrócenie autonomicznego statusu i rozszerzenie uprawnień tego organu, odpowiedzialnego za wdrażanie polityki państwa w dziedzinie stosunków między grupami etnicznymi, religii i ochrony praw mniejszości narodowych, pozytywnie wpłynie na rozwój społeczeństwa ukraińskiego.

Administracja prezydencka ma dwie główne instytucje zajmujące się ochroną mniejszości narodowych: Główny Departament Polityki Wewnętrznej oraz Biuro Pełnomocnika Prezydenta Ukrainy do spraw Tatarów Krymskich. W Sekretariacie Gabinetu Ministrów Ukrainy istnieje odpowiedzialny za ochronę mniejszości narodowych Departament Poli-

²² Кабінет Міністрів України. „Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України”, *Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ, N. 885 від 16.10.2019 (Kabinet Ministriv Ukrainy. „Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti ta vnesennia zmin do Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy”, Iz zminamy vneseny my zhidno z Postanovoiu KM, N. 885 vid 16.10.2019)*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-%D0%BF> (dostęp 10.01.2020).

tyki Etnicznej, Narodowościowej, Religii i Ukraińców Mieszkających za Granicą oraz organ konsultacyjno-doradczy w sprawach romskich. Powołano też międzyagencyjną grupę roboczą ds. wdrożenia strategii bezpieczeństwa i integracji mniejszości narodowej Romów do społeczeństwa ukraińskiego na okres do 2020 r. Tylko dwa ministerstwa powołały wyspecjalizowane organy ds. mniejszości narodowych – Ministerstwo Kultury oraz Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Regulacje prawne oraz instytucje państwowe zajmujące się zaspokajaniem potrzeb mniejszości narodowych na Ukrainie wymagają dalszego rozwoju i podniesienia efektywności działania.

Aktywność społeczna i polityczna mniejszości narodowych

Ważnym problemem społecznym związanym z mniejszościami narodowymi jest ich aktywność edukacyjna, wychowawcza i kulturalna wśród rodaków oraz działalność w parlamencie oraz partiach politycznych.

Przedstawiciele mniejszości narodowych zgodnie z obowiązującymi przepisami mają prawo uczestniczenia w życiu politycznym Ukrainy: tworzenia własnych organizacji publicznych i uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych, wpływania na decyzje rządu, reprezentowania członków mniejszości narodowej we władzach, prawo do wolności poglądów politycznych, przekonań, religijnych i innych. Jednak w praktyce nadal nie istnieją skuteczne mechanizmy realizacji niektórych z wymienionych praw²³.

W 52 krajach prawo gwarantuje miejsca w parlamencie dla przedstawicieli mniejszości narodowych. Od 1 do 10 dla przedstawicieli mniejszości narodowych w niższej izbie parlamentu przewidziano w 35 krajach świata, m.in. w Belgii, Indiach, Iranie, Kazachstanie, Chińskiej Republice Ludowej, Pakistanie, Polsce, Portugalii, Chorwacji, Rumunii, na Słowenii, w Serbii, Finlandii i we Włoszech. Miejsca w wyższej izbie parlamentu przewidziane są w 17 krajach świata²⁴.

Upolitycznienie problemów mniejszości narodowych przejawia się w dążeniu do uzyskania miejsc w ukraińskim parlamencie – Radzie Naj-

²³ O.V. Fedun, N.I. Papish, *Політико-правові аспекти захисту прав національних меншин в Україні*, (*Polityko-pravovi aspekty zakhystu natsionalnykh menshyn v Ukraini*), „Hrani” nr 2(130), luty 2016, s. 15–21, http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Grani_2016_2_5 (dostęp 15.12.2019).

²⁴ *Чи потрібні представники національних меншин в Парламенті? (Чу потрібні представники національних меншин в Парламенті?)*, <http://ukraine-blog.org/чи-потрібні-представники-національн/> (dostęp 30.05.2019).

wyższej (samodzielnie lub dzięki utworzeniu partii politycznej). Taki element systemu politycznego jest charakterystyczny dla wielu państw, gdzie od dawna funkcjonują, niekiedy bardzo wpływowe, narodowe i regionalne partie, które proponują miejsca w swych szeregach przedstawicielom mniejszości narodowych. Jednak nawet w tych krajach takie podejście nie gwarantuje stabilności stosunków wewnętrznych. Często do destabilizacji tych relacji przyczynia się ingerencja państw sąsiadujących wywierająca niekorzystny wpływ na partie i towarzystwa społeczno-kulturalne. Działalność wielu partii może mieć charakter destrukcyjny, stanowić barierę rozwoju społecznego oraz zakłócać bezpieczeństwo wewnętrzne danej mniejszości. Na przykład partia Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii, która weszła do rządzącej koalicji i reprezentuje Węgrów w izbie posłów parlamentu rumuńskiego, nie gwarantuje stabilności dla tej licznej mniejszości.

W połowie lat 90. ubiegłego stulecia na Ukrainie utworzono ponad 20 partii etnicznych, najwięcej prorosyjskich (Rodzina, Rosyjski Blok, Partia Sojuz, ZUBR). Niektóre istniały krótko, inne łączyły się, jednocześnie powstawały nowe²⁵. Problemy dotyczące stałego przedstawicielstwa w Radzie Najwyższej omawiano w środowisku politycznym i naukowym. Nie do końca było wiadomo, ile miejsc w parlamencie wydzielić i kto ma delegować posłów. Ustawodawstwo ukraińskie pozwala jedynie uczestniczyć partiom w wyborach parlamentarnych. Mniejszości narodowe, dążąc do uzyskania reprezentacji w parlamencie, także tworzą swoje partie. Są sytuacje, gdy w ramach jednej grupy narodowej tworzona jest więcej niż jedna partia (np. obecnie istnieją dwie węgierskie partie polityczne na Zakarpaciu), co osłabia polityczne szanse takiej grupy. Jednak ich nieliczny elektorat i słaba pozycja polityczna nie pozwalają prowadzić samodzielnie działalności wyborczej, a prawo delegowania posłów według kwoty narodowej czasami jest krytykowane przez szefów stowarzyszeń narodowych, którzy są przeciwni upolitycznieniu swojej działalności i tworzeniu partii. Dyskutuje się nad możliwościami przekształcenia Rady Najwyższej w taki sposób, żeby w ewentualnej niższej izbie mogli zasiadać posłowie – przedstawiciele mniejszości narodowych. Trzeba też rozważyć kwestię, czy przedstawiciele mniejszości mogą odnieść sukcesy w wyborach mimo nielicznego elektoratu i niezbyt silnych wpływów ich partii.

²⁵ V.I. Andriiash, *Особливості громадської діяльності національних меншин як прояв інституалізації етнополітичних відносин (Osoblyvosti hromadskoi diialnosti natsionalnyh menshyn jak projav instytualizacii etnopolitychnykh vidnosyn)* (Naukovi praci Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu „Kyjevo-Mohylianska Akademia”, „Derzhavne upravlinnia”, t. 214, vyp. 202/2013, s. 79–83), http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_214_202_17 (dostęp 30.05.2019).

Pod koniec września 2014 r. pierwszy zastępca przewodniczącego Zakarpackiej Rady Regionalnej i przewodniczący Węgierskiego Towarzystwa Kultury na Zakarpaciu László Brenzowicz stwierdził, że węgierska ludność regionu zakarpackiego przygotowuje skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy w sprawie odmowy zmiany granic jednomandatowego okręgu wyborczego. Taka zmiana umożliwiłaby ukraińskim Węgrom wybranie swego posła do Rady Najwyższej Ukrainy. Wcześniej, jako kandydat na prezydenta, Petro Poroszenko obiecał zapewnić taką reprezentację. Rząd Węgier nazwał działania CKW pogwałceniem praw zakarpackich Węgrów²⁶.

Mimo istnienia wielu społecznych i oświatowych organizacji polskich pierwszą, która odnosi realne sukcesy polityczne, jest Partia Polaków „Solidarność”, która została zarejestrowana w 2014 r. (choć jej zjazd założycielski odbył się jeszcze w 2011 r.)²⁷. W 2017 r. zmieniła nazwę na Partia Polaków Ukrainy. Czas pokaże, jaki wypracuje sobie autorytet.

Rosjanie i Żydzi, ze względu na znaczną społeczno-polityczną i ekonomiczną aktywność, są licznie reprezentowani zarówno w Radzie Najwyższej, jak i w rządzie. Szczególną pozycję na Ukrainie ma mniejszość narodowa Tatarów krymskich. W 1991 r., po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości i umożliwieniu Tatarom krymskim powrotu do ojczyzny, czyli na Krym, został powołany drugi Kurułtaj – zgromadzenie narodowe, najwyższy pełnomocny organ przedstawicielski narodu krymskotatarskiego. Co pięć lat odbywają się wybory do Kurułtaju, w które zaangażowana jest cała dorosła ludność. Kurułtaj powołuje ciało wykonawcze – Medżlis (rodzaj rządu narodowego).

Organ ten cieszy się dużym autorytetem politycznym, jednak nie został doceniony przez władze ukraińskie. Dalszy rozwój samorządu krymsko-tatarskiego został zahamowany przez rosyjską aneksję Krymu, a próby jego transformacji nie są wspierane przez władze rosyjskie ani przez miejscową ludność. Od sformowania Medżlisu jego przywódcą był Mustafa Dżemilew. W listopadzie 2013 r. zastąpił go Refat Chubarow. Ukraińska ordynacja wyborcza nie przewiduje stałej liczby mandatów w Radzie Najwyższej dla Tatarów krymskich, ale niektóre partie włączyły wybitnych działaczy tego narodu na swoje listy i w wyniku ostatnich wyborów parlamentarnych stali się oni posłami.

²⁶ ЗМІ: Угорці Закарпаття позиваються проти України до Євросуду (ZMI: Uhortsy Zakarpattia pozyvaiutsia proty Ukrainy do Yevrosudu), <https://tyzhden.ua/News/120148> 28 вересня, 2014 (dostęp 12.12.2019).

²⁷ В Україні зареєстрована перша польська політична партія (V Ukraini zarijesrovana persha polska politychna partiia), <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/183843> (dostęp 30.05.2019).

Ważną cechą etnicznej struktury ludności Ukrainy jest skupienie poszczególnych mniejszości narodowych (Tatarów krymskich, Mołdawian, Bułgarów, Węgrów, Rumunów, Greków, Gagauzów i innych) w określonych regionach. Sprzyja to ochronie ich kultury, tożsamości narodowej oraz rozwojowi szkolnictwa na szczeblu lokalnym oraz administracji w języku ojczystym. Ale staje się jednocześnie przeszkodą w integracji społeczno-politycznej, kulturalnej czy gospodarczej z innymi mieszkańcami Ukrainy. Ułatwia to niektórym radykalnym siłom politycznym, wykorzystującym hasła nacjonalistyczne, wpływ na przedstawicieli mniejszości i nakłanianie ich do ingerowania w sprawy wewnętrzne Ukrainy. Część owych sił działa na terenie historycznych ojczyzn mniejszości narodowych. Ich działalność może nie tylko doprowadzić do roszczeń dotyczących kwestii narodo-kulturowych, ale także pobudzić dążenia do stworzenia autonomii. W ostatnich latach takich zmian domagały się niektóre grupy polityczne Węgrów z Zakarpacia.

Wcześniej Węgrzy otwarcie przyznawali się, że zaspokajanie ich potrzeb kulturalno-naukowych na Ukrainie jest pełniejsze niż w innych krajach z liczną mniejszością węgierską (w Rumunii, Serbii, na Słowacji). Jednak próby utworzenia terytorium autonomicznego dla Węgrów zamieszkujących Zakarpacie nie są przychylnie odbierane przez władze w Kijowie, kiedy takich terytoriów autonomicznych nie ma ani Słowacja, ani Rumunia. W 2014 r. właśnie takich zmian domagały się niektóre grupy polityczne Węgrów z Zakarpacia, wspierane przez rząd w Budapeszcie. Największego wsparcia udzieliła im prawicowa partia Jobbik, która chciała utworzyć swoją filię na Zakarpaciu²⁸. Na terenie obwodu działają także Partia Węgrów na Ukrainie i Demokratyczna Partia Węgrów na Ukrainie. Obie mają posłów w radzie obwodowej.

Kolejnym problemem w stosunkach ukraińsko-węgierskich jest ujawniona praktyka wydawania obywatelom Ukrainy paszportów węgierskich przez węgierski konsul generalny w mieście Berehowe na Zakarpaciu, choć na Ukrainie podwójne obywatelstwo jest zabronione. Szacunkowo od 150 do 300 tys. mieszkańców Zakarpacia nielegalnie posiada paszport węgierski²⁹.

²⁸ *Лідер угорського „Йоббіка” пообіцяв Закарпаттю підтримати „автономію від Києва” (Lider uhorskoho „Jobbika” poobitsiav Zakarpattiu „avtonomiiu” vid Kyieva)*, „Ukrainska Pravda”, 9.05.2019, <https://www.pravda.com.ua/news/2019/05/9/7214597/> (dostęp 25.10.2019).

²⁹ *Скільки жителів Закарпаття мають паспорт Угорщини: шокуюча цифра. 24 канал, 2 серпня 2019 (Skilky zhyteliv Zakarpattia maiut pasport Uhorshchyny: shokuyucha tsyfra. 24 kanal, 2 serpnia 2019)*, https://24tv.ua/skilki_zhyteliv_zakarpattya_mayut_pasport_ugorshhini_shokuyucha_tsifra_n1187543 (dostęp 15.01.2020).

Władze centralne w Kijowie i regionalne w Użgorodzie nie podejmują efektywnej walki z tą praktyką.

Spora część innych mniejszości narodowych, zamieszkująca przede wszystkim tereny przygraniczne w strefie tzw. dyfuzji etnicznej, to ludność tubylcza: Rumuni z Bukowiny i Zakarpacia, Węgrzy z Zakarpacia, Mołdawianie z Besarabii i Bukowiny, część Rosjan z obwodu ługańskiego i Krymu, Polacy z Galicji itd. Niektóre mniejszości kultywują pamięć o bezprawnym, siłowym przyłączeniu do Ukrainy, przy wsparciu sił politycznych, także zagranicznych. Tego typu nastroje są często podsycane przez środki masowego przekazu z historycznej ojczyzny.

Na Ukrainie działa sporo szkół dla mniejszości z ich rodzimymi językami wykładowymi. Była przewodnicząca Komitetu Rady Najwyższej ds. Nauki i Oświaty oraz była minister nauki i edukacji L. Hrynewycz podczas obrad panelowych na temat „Oświata przedstawicieli mniejszości narodowych na Ukrainie – problemy i możliwości ich rozwiązania”, które odbyły się we wrześniu 2013 r., zaznaczyła, że: „Ukraina jest jednym z niewielu państw, gdzie nauczanie odbywa się w językach ośmiu mniejszości narodowych. W szkołach średnich uczy się 31 języków, w tym 19 języków mniejszości narodowych”³⁰.

W 2017 r. na Ukrainie działało 581 państwowych szkół średnich z rosyjskim językiem wykładowym (356 tys. uczniów), 75 – z rumuńskim (19 tys. uczniów), 71 – z węgierskim (16 tys. uczniów) i 5 – z polskim (2 tys. uczniów). Istnieją też szkoły dwujęzyczne (619) z klasami bułgarsko- i słowackojęzycznymi, a także szkoły prywatne³¹, w których uczy się innych języków.

Szczególną formą uczestnictwa mniejszości narodowych w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym jest działalność narodowych stowarzyszeń, które pełnią rolę pośrednika między społeczeństwem a państwem oraz sprzyjają etniczno-państwowym procesom na Ukrainie. Okres powoływania stowarzyszeń narodowo-kulturalnych rozpoczął się na Ukrainie pod koniec lat 80. XX w., w czasie przebudowy i otwartości, i trwa do dziś. Interesujące jest to, że Lwów należał do liderów, jeśli

³⁰ Комітет з питань науки і освіти провів „круглий стіл” на тему: „Освіта представників національних меншин України: проблеми та шляхи їх вирішення” (Komitet z pytań nauki i oświaty prowiw „kruhlyj stil” na temu: „Osvita predstavnykiv natsionalnykh menshyn Ukrainy: problemy ta shliakhy vyrishennia”), <https://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/82940.html> (dostęp 30.05.2019).

³¹ Скільки дітей в Україні навчаються мовами національних меншин?, Слово і діло. Аналітичний портал, 26 вересня 2017 (Skilky ditej w Ukraini navchajutsia movamy natsionalnykh menshyn?, Slovo i dilo. Analitycznyi portal, 26 veresnia 2017), <https://www.slovoidilo.ua/2017/09/26/infografika/polityka/skilky-ditej-ukrayini-navchayutsyay-movamy-nacjonalnykh-menshyn> (dostęp 15.01.2020).

chodzi o liczbę stowarzyszeń zakładanych pod koniec lat 80. ubiegłego stulecia.

W listopadzie 1999 r. powstał Związek Narodowo-Kulturalnych Stowarzyszeń Ukrainy. Wtedy w jego skład weszło 21 organizacji, obecnie jest ich 35. W 1999 r. utworzono Radę Przedstawicieli Pozarządowych Organizacji Mniejszości Narodowych, działającą przy prezydencie Ukrainy. W 2002 r. stworzono Kongres Narodowych Wspólnot Ukrainy³², który jest ogólnoukraińską organizacją pozarządową. Kongres skupia wspólnoty narodowe prawie wszystkich mniejszości Ukrainy: rumuńskiej, polskiej, litewskiej, estońskiej, mołdawskiej, bułgarskiej, niemieckiej, tatarskiej, romskiej, ormiańskiej, węgierskiej i żydowskiej. Stale współpracują z nim organizacje pozarządowe Tatarów krymskich, Greków i Rosjan. W 2010 r. na Ukrainie działało prawie 1200 pozarządowych organizacji mniejszościowych (głównie związanych z kulturą i sztuką), w tym 35 ogólnokrajowych. Pozostałe organizacje mają charakter regionalny lub lokalny.

Do organizacji narodowo-kulturalnych cieszących się największym autorytetem i uznaniem można zaliczyć: Ogólnoukraińskie Towarzystwo Rosyjskiej Kultury „Ruś”, Białoruskie Narodowe Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe „Ruskoje Sobranije”, Związek Polskich Organizacji na Ukrainie, Związek Polaków na Ukrainie, Demokratyczne Stowarzyszenie Węgrów na Ukrainie, Związek Greckich Organizacji na Ukrainie, Ogólnoukraińskie Bułgarskie Stowarzyszenie Organizacji i Towarzystw Narodowo-Kulturalnych, Mołdawskie Stowarzyszenie Narodowo-Kulturalne „Łuczaferul”.

Na Ukrainie największą liczbę zarejestrowanych organizacji stanowią żydowskie organizacje kulturalno-oświatowe i religijne. Toczy się między nimi walka o zdobycie monopolu na reprezentowanie interesów wszystkich Żydów zamieszkujących Ukrainę. Spory toczą się między tzw. jidyszystami, którzy nawołują do odrodzenia miejscowych tradycji oraz języka jidysz, oraz „hebraistami”, którzy podtrzymują mocne relacje z Izraelem.

Obecnie Rosjanie żyjący na Ukrainie dosyć często stają się zakładnikami odnowienia polityki ZSRR, w nowych, bardziej zmodernizowanych formach. Regułą jest, że na obszarach zamieszkiwanych przez Rosjan jest znacznie mniej zwolenników integracji Ukrainy z Europą. Wręcz przeciwnie, poparciem cieszą się lewicowe partie zabiegające o nadanie językowi rosyjskiemu statusu języka urzędowego (po 2014 r. takie tendencje osłabły). Są to przede wszystkim: rozwiązana już Komunistyczna Partia Ukrainy, Progresywna Socjalistyczna Partia Ukrainy, Partia Regionów, a obecnie Blok Opozycyjny. W połowie 2013 r. na Ukrainie było zareje-

³² *Конгрес національних громад України (Konhres natsionalnyh hromad Ukrainy)*, <http://www.kngu.org/> (dostęp 15.01.2020).

strowanych 14 partii, których nazwy i ideologia wskazują na orientację prorosyjską³³.

Rosja ciągle próbuje wzmocnić swój wpływ na Ukrainę i inne państwa byłego ZSRR, aktywnie wykorzystując politykę „wsparcia rodaków” protestujących przeciwko rozszerzeniu wykorzystania języka ukraińskiego w różnych dziedzinach życia społecznego i politycznego. Oprócz tego, realizując swoje narodowe interesy na terytorium tzw. bliskiej zagranicy, Moskwa do wydarzeń 2014 r. – czyli aneksji Krymu i rozniecenia wojny na wschodzie Ukrainy – ciągle wzmacniała swój kulturalny i informacyjny wpływ, pragnęła, aby utalentowana młodzież ukraińska i innych narodowości kształciła się na wyższych uczelniach Rosji.

Wpływ idei „rosyjskiego świata” (*russkogo mira*) nasilił się gwałtownie w czasie prezydentury Wiktora Janukowycza (2010–2014). Rosja chciała „wziąć pod opiekę” nie tylko swój naród, ale także państwa, które odczuwają historyczny, etniczny i mentalny związek oraz psychiczne pokrewieństwo z Rosją. W znacznym stopniu przyczyniła się do tego Rosyjska Cerkiew Prawosławna. Prezydent Rosji Władimir Putin podjął prowokację wobec sąsiednich państw, najpierw w 2008 r. wobec Gruzji, a w 2014 r. wobec Ukrainy. Przybrała ona postać otwartej agresji – aneksji Krymu oraz podburzania i wspierania separatystycznego ruchu w Donbasie, a także wypraw na Ukrainę rosyjskich jednostek wojskowych, do których oficjalnie nikt się nie przyznał. I właśnie kwestie międzyetniczne miały tu istotne znaczenie.

Problemy mniejszości narodowych mają duże znaczenie dla relacji Ukrainy z sąsiadami. W pierwszej kolejności z Polską, Węgrami i Rumunią, a następnie ze Słowacją i Mołdawią. Polska bardzo wspiera polonijne stowarzyszenia kulturalno-oświatowe oraz kościoły. Bardzo ważnym krokiem ku polepszeniu sytuacji mniejszości polskiej było stworzenie Karty Polaka, która znacznie ułatwia wjazd do Polski, dostęp do nauki, opieki zdrowotnej oraz opłacanie niektórych usług. Na podstawie danych polskiego MSZ Kartę Polaka w okresie 2008–2017 r. otrzymało 101 937 obywateli Ukrainy³⁴.

Ważnym i skomplikowanym problemem pozostaje umożliwienie ekspertom z Polski dostępu do miejsc pochówku polskich ofiar zbrojnych konfliktów z okresu II wojny światowej.

³³ В Україні зареєстровано 14 проросійських партій (V Ukraine zaregistrirovano 14 prorossiiskikh partii), <http://argumentua.com/novosti/v-ukraine-zaregistrirovano-tselykh-14-prorossiiskikh-partii> (dostęp 12.06.2019).

³⁴ Карту поляка отримали понад 100 тисяч громадян України/ Економічна правда, понеділок, 17 вересня 2018 (Kartu polaka otrymaly ponad 100 tysiach hromadian Ukrainy, *Ekonomichna pravda*, 17 veresnia 2018), <https://www.epravda.com.ua/news/2018/09/17/640662/> (dostęp 20.01.2020).

W stosunkach ukraińsko-rumuńskich istnieją jeszcze nierozwiązane problemy. Niektórzy działacze polityczni uważają, że stan szkolnictwa i życia kulturalnego ukraińskich Rumunów jest niezadowolający (dotyczy to szczególnie partii Wielka Rumunia). Według funkcjonariuszy państwowych nie ma to uzasadnienia. Rumuni żyją w skupisku, stanowią 92% ludności w rejonie gercajewskim (w obwodzie czerniowieckim). Niektóre organizacje Rumunów z Zakarpacia rozważają nawet zjednoczenie wszystkich wsi rumuńskich w celu utworzenia oddzielnego, autonomicznego regionu. Wielu Rumunów mieszkających na Ukrainie ma podwójne obywatelstwo, czego zabrania ukraińskie prawodawstwo. Według statystyk nawet 50 tys. mieszkańców obwodu czerniowieckiego ma rumuński paszport³⁵.

Pierwszeństwo przy wyjeździe, możliwość otrzymania wykształcenia nieodpłatnie, ulgi w usługach medycznych oraz możliwość założenia działalności gospodarczej w historycznej ojczyźnie – wszystko to przyczyniło się do istotnych zmian sytuacji socjalnej niektórych mniejszości narodowych. Zmieniła się również postawa obywateli Ukrainy: często szukają swoich etnicznych korzeni (przeważnie osoby z rodzin mieszanych), czasami deklarują inne pochodzenie niż w spisie powszechnym z 2001 r. Można się spodziewać, że liczba przedstawicieli wielu mniejszości znacznie wzrośnie, a innych odwrotnie – spadnie. Na przykład polscy politycy oceniają, że liczba Polaków na Ukrainie waha się od 500 tys. do nawet 2 mln osób³⁶, chociaż takie liczby, naszym zdaniem, są przesadzone, zwłaszcza po wprowadzeniu Karty Polaka i wyjeździe dziesiątek tysięcy osób do Polski.

Na Ukrainie panuje obecnie tendencja do wyjazdów młodych przedstawicieli mniejszości narodowych. Węgrzy, Polacy, Rumuni i inni wyjeżdżają, aby kontynuować studia w swoich historycznych ojczyznach. Często po zakończeniu studiów znajdują tam pracę i zostają na zawsze, co jest przyczyną starzenia się mniejszości narodowych. Stosunkowo łatwo znaleźć pracę za granicą również osobom w średnim wieku, które z czasem zabierają do siebie swoje rodziny. W związku z tym na Ukrainie pozostaje nie tylko starsze pokolenie mniejszości narodowych, ale także osoby mniej zaangażowane politycznie i społecznie, po których raczej nie należy się spodziewać szczególnej aktywności w reprezentowaniu swoich interesów.

³⁵ *Корреспондент: Велика меншість. Українські румуни майже не зазнали асиміляції* (*Korespondent: Velyka menshist. Ukrainski rumuny maizhe ne zaznaly asimilatsii*), <http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3365309-korrespondent-velyka-menshist-ukrainiski-rumuny-maizhe-ne-zaznaly-asymiliatsii> (dostęp 30.05.2019).

³⁶ P. Furmaniak, *Polacy na Ukrainie – sytuacja polskiej mniejszości*, <http://www.psz.pl/168-archiwum/piotr-furmaniak-polacy-na-ukrainie-sytuacja-polskiej-mniejszosci> (dostęp 30.05.2019).

Można zauważyć, że brak wsparcia finansowego wpływa na stopniowe zmniejszanie się aktywności społeczno-politycznej i narodowościowej. Organizacje mniejszości narodowych pracują na własny rachunek, są finansowane przez sponsorów, najczęściej z historycznej ojczyzny. W sytuacji, kiedy brakuje klasy średniej i mamy do czynienia z przewlekłym kryzysem społeczno-ekonomicznym, rzeczą oczywistą jest to, że stowarzyszenia kulturalno-oświatowe oraz partie utrzymują się z datków filantropów i organizacji skupiających darczyńców. Pomoc finansowa pozyskiwana jest przeważnie zza granicy, a to sprzyja działalności partii i ruchów społecznych, które nie zawsze działają na korzyść Ukrainy.

W niniejszym artykule nie omówiono licznych, a bardzo ciekawych, przedsięwzięć kulturalnych, naukowych, religijnych, nie wspomniano o turystyce etnicznej na poziomie państwa czy w regionach itd., ponieważ te zagadnienia warte są osobnej rozprawy badawczej.

Podsumowanie

Gdy weźmie się pod uwagę współczesne realia i tendencje obowiązujące w stosunkach międzynarodowych, można dojść do wniosku, że mniejszości narodowe mogą odegrać ważną rolę we wzmacnianiu demokracji na Ukrainie, o ile wybór europejskiej ścieżki się nie zmieni po ostatnich wyborach prezydenta i Rady Najwyższej. Aby włączenie mniejszości w społeczno-polityczne życie Ukrainy przyniosło korzyść, potrzebna jest jasna, przejrzysta i dobrze przemyślana polityka oraz wsparcie finansowe ze strony państwa.

Właśnie dlatego władze państwowe powinny nieustannie dbać o potrzeby tych narodów. Dotyczy to m.in. szkolnictwa, nauki i kultury, ale przede wszystkim przyjęcia nowoczesnych ustaw o mniejszościach narodowych oraz o mechanizmach i zasobach realizacji polityki etnicznej, wzorowanych na regulacjach prawnych obowiązujących w państwach europejskich.

Wśród takich zadań najważniejsze jest przeprowadzenie nowego spisu powszechnego, niezbędnego z różnych względów, m.in. w celu uaktualnienia informacji o strukturze narodowościowej ludności Ukrainy. Konieczna jest też zmiana ustawy o mniejszościach narodowych na Ukrainie, w której naszym zdaniem trzeba uwzględnić nadanie prawnego statusu mniejszości tym grupom narodowym, które od 100 lat stale zamieszkują tereny dzisiejszej Ukrainy. Może to dotyczyć 13–14 narodowości. Oprócz tego trzeba dopracować i przyjąć ustawę o narodach tubylczych, a nawet osobną ustawę dotyczącą Tatarów krymskich.

Należy stworzyć warunki, które będą sprzyjać lepszemu, wzajemnemu poznaniu się przedstawicieli różnych narodów, przełamaniu stereotypów

oraz wzajemnemu wzbogacaniu wiedzy na temat innych nacji. Bardzo ważne dla mniejszości narodowych jest dobre opanowanie języka ukraińskiego. Ponieważ żyją w skupiskach, są nieco zamknięte oraz samowystarczalne w rozwiązywaniu codziennych problemów, nastawione na gospodarcze i kulturalne kontakty z historyczną ojczyzną, co nie sprzyja ich integracji z ukraińskim otoczeniem. Poziom nauki języka ukraińskiego w szkołach mniejszości zazwyczaj jest nie najwyższy. Koniecznie trzeba to zmienić, a także zadbać, aby opracować różną metodykę nauczania ukraińskiego dla różnych narodowości, inaczej uczyć Rosjan, a inaczej Rumunów czy Węgrów.

Inna ważna i delikatna kwestia to omawianie potrzeb mniejszości narodowych w ramach kontaktów międzynarodowych Ukrainy, zwłaszcza z sąsiednimi państwami. Ma to bowiem wpływ na sytuację mniejszości ukraińskiej w tych państwach.

W ostatnich latach nasiliły się problemy dotyczące polityczno-prawnego działania powołanych przez mniejszości organizacji kulturalnych, edukacyjnych, młodzieżowych itp., zapewnienia im źródeł utrzymania, wyważonego i obiektywnego przedstawicielstwa mniejszości w politycznym życiu państwa, możliwości założenia i skutecznej pracy partii etnicznych. Kryzys gospodarczy, a także konflikt zbrojny na wschodzie kraju oraz aneksja Krymu utrudniają rozwiązanie tych problemów.

Bibliografia

- Andriiash V.I., *Особливості громадської діяльності національних меншин як прояв інституалізації етнополітичних відносин (Osoblyvosti hromadskoi diialnosti natsionalnyh menshyn jak projav instytualizacii etnopolitychnykh vidnosyn)*, „Naukovi praci Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu Kyjevo-Mohylianska Akademia, „Derzhavne upravlinnia” 2013, t. 214, vyp. 202, s. 79–83, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_214_202_17 (dostęp 30.05.2019).
- Balushok V., *З історії української етнімії, від „русинів” до „українців”, Український історичний журнал (Z istorii ukrainskoi etnonimii, vid „rusyniv” do „ukraintsiv”)*, „Ukrainskyi istorychnyi zhurnal” nr 2(539)/2018, s. 164–178.
- Borysenko V., *Маніпуляції і реальність: скільки насправді національних меншин в Україні (Manipulacii i realnist: skilky naspravdi natsionalnyh menshyn v Ukraini)*, „Ukraina Moloda. Vypusk” nr 004, 14.01.2019.
- В Україні зареєстровано 14 проросійських партій (V Ukrainie zaregistrirovano 14 prorossiiskikh partii)*, <http://argumentua.com/novosti/v-ukrainie-zaregistrirovano-tselykh-14-prorossiiskikh-partii> (dostęp 12.06.2019).

- В Україні зареєстрована перша польська політична партія (V Ukraini zarejistrovana persha polska politychna partiia)*, <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/183843> (dostęp 30.05.2019).
- В Украине зарегистрировано 14 пророссийских партий (V Ukrainie zaregistrovano 14 prorosijskich partij)*, <http://argumentua.com/novosti/v-ukraine-zaregistrovano-tselykh-14-prorossiiskikh-partii> (dostęp 30.05.2019).
- Декларація прав національностей України (Deklaracia prav natsionalno-stej Ukrainy)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy” nr 53/1991, s. 799, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> (dostęp 20.01.2020).
- Державний комітет статистики України Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року (Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, Pro kilkist ta sklad naseleennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleennia 2001 roku)*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (dostęp 30.05.2019).
- Державний комітет статистики України. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Мовний склад населення України (Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, Pro kilkist ta sklad naseleennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleennia 2001 roku. Movnyi sklad naseleennia Ukrainy)*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (dostęp 20.01.2020).
- Державний комітет статистики України. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Національний склад (Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, Pro kilkist ta sklad naseleennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleennia 2001 roku. Nacionalnyy sklad)*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (dostęp 20.01.2020).
- Dnistrianskyi M.S., *Етнографія України: Навчальний посібник (Ethnografia Ukrainy. Nawchalnyi posibnyk)*, Wydawnychy Centr LNU imeni Ivana Franka 2008, s. 67, http://old.geography.lnu.edu.ua/Strukt/Biblio/alphavit/Ukr/Ukr_D/Dnistrianskyi/Dnistrianskuj.pdf (dostęp 20.01.2010).
- Fedun O.V., Papish N.I., *Політико-правові аспекти захисту прав національних меншин в Україні (Polityko-pravovi aspekty zakhystu natsionalnykh menshyn w Ukraini)*, „Hrani” nr 2(130), luty 2016, s. 15–21, http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Grani_2016_2_5 (dostęp 15.12.2019).
- Furmaniak P., *Polacy na Ukrainie – sytuacja polskiej mniejszości*, <http://www.psz.pl/168-archiwum/piotr-furmaniak-polacy-na-ukrainie-sytuacja-polskiej-mniejszosci> (dostęp 30.05.2019).

- Кабінет Міністрів України. „Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України”, Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ, N. 885 від 16.10.2019 (Kabinet Ministriv Ukrainy. „Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti ta vnesennia zmin do Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy”, Iz zminamy vnesenymy zhidno z Postanovoiu KM, N. 885 vid 16.10.2019), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-%D0%BF> (dostep 10.01.2020).*
- Карту поляка отримали понад 100 тисяч громадян України (Kartu polaka otrymaly ponad 100 tysiach hromadian Ukrainy), „Ekonomiczna Prawda”, 17.09.2018, <https://www.epravda.com.ua/news/2018/09/17/640662/> (dostep 20.01.2020).*
- Комітет з питань науки і освіти провів „круглий стіл” на тему: Освіта представників національних меншин України, проблеми та шляхи їх вирішення (Komitet z pytan nauky i osvity proviv „kruhlyy stil” na temu: Osvita predstavnykiv natsionalnykh menshyn Ukrainy, problemy ta shliakhy vyrishennia), <https://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/82940.htm> (dostep 30.05.2019).*
- Конгрес національних громад України (Konhres natsionalnykh hromad Ukrainy), <http://www.kngu.org/> (dostep 15.01.2020).*
- Конституція України (Konstytutsia Ukrainy), „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 30/1996, s. 141, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (dostep 20.01.2020).*
- Корреспондент: Велика меншість. Українські румуни майже не зазнали асиміляції (Korespondent: Velyka menshist. Ukrainski rumuny maizhe ne zaznaly asimilatsii), <http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3365309-korrespondent-velyka-menshist-ukrainski-rumuny-maizhe-ne-zaznaly-asymiliatsii> (dostep 30.05.2019).*
- Лідер угорського „Йоббіка” пообіцяв Закарпаттю підтримати „автономію від Києва”, Українська правда (Lider uhorskooho „Jobbika” poobitsiav Zakarpattiu „avtonomiiu” vid Kyieva), „Ukrainska Pravda”, 9.05.2019, <https://www.pravda.com.ua/news/2019/05/9/7214597/> (dostep 25.10.2019).*
- О статусе крымскотатарского народа в Украине (O statusie krymsko-tatarskogo naroda v Ukrainie), „Projekt zakona Ukrainy”, 7.04.2017, nr 6315, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4VF00A.html (dostep 10.12.2019).*
- Первые результаты языковых лагерей для венгрозязычных выпускников: учителя объяснили особенности процесса (Piervije rezultaty yazykovykh lagerei dla wengroiazychnykh vypusknikov: uchitelia obiasnili oso-*

- bennosti protsessa*), <https://www.5.ua/ru/obshchestvo/pervie-rezultati-ia-zikovikh-laherei-dlia-venhroiazichnikh-vipusknikov-uchytelia-obiasnyli-osobennosti-protsessa-189403.html> (dostęp 20.01.2020).
- Про мови в Українській РСР (Pro movy v Ukrainskii RSR)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR”, dodatek do nr. 45/1989, s. 631, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (dostęp 20.01.2020).
- Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо невідповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про засади державної мовної політики”*. (Rishennia Konstytuciinoho sudu Ukrainy u spravi za konstytuciinym podanniam 57 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo nevidpovidnosti Konstytucii Ukrainy (konstytuciinosti) Zakonu Ukrainy „Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky”), http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf (dostęp 20.01.2020).
- Сійярто розкритикував мовний закон, обіцяє не знімати „блокаду” Будапешта (Sijarto rozkrytykuvav movnyi zakon, obitsiaie ne zniataty „blokadu” Budapeshta)*, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/11/7088090/> (dostęp 30.05.2019).
- Скільки дітей в Україні навчаються мовами національних меншин?, Слово і діло. Аналітичний портал, 26 вересня 2017 р. (Skilky ditej v Ukraini navchajutsia movamy natsionalnykh menshyn?, Slovo i dilo. Analitycznyi portal, 26 veresnia 2017 r.)*, <https://www.slovoidilo.ua/2017/09/26/infografika/polityka/skilky-ditej-ukrayini-navchayutsya-movamy-nacjonalnykh-menshyn> (dostęp 15.01.2020).
- Скільки жителів Закарпаття мають паспорт Угорщини: шокуюча цифра. 24 канал, 2 серпня 2019 р. (Skilky zhyteliv Zakarpattia maiut pasport Uhorshchynu: shokuiucha tsyfra. 24 kanal, 2 serpnia 2019 r.)*, https://24tv.ua/skilki_zhiveliv_zakarpattya_mayut_pasport_ugorshhini_shokuyucha_tsifra_n1187543 (dostęp 15.01.2020).
- Чи потрібні представники національних меншин в Парламенті? (Chu potribni predstavnyky natsionalnykh menshyn v Parlamenti?)*, <http://ukraine-blog.org/чи-потрібні-представники-національні/> (dostęp 30.05.2019).
- Чисельність населення України протягом 11 місяців 2019 року скоротилася на 230,5 тис. осіб – Держстат (Chyselnist naseleennia Ukrainy protiahom 11 misiatsiv 2019 roku skorotylasia na 230,5 tys. osib – Derzhstat)*, <https://gordonua.com/ukr/news/society/-chiselnist-naseleennja-ukrajini-protjagom-11-misjatsiv-2019-roku-skorotilasja-na-230-5-tis-osib-derzhstat-1483563.html> (dostęp 21.01.2020).
- Yagland T., *Виктор Янукович заявлял, что будет уважать решение суда. Генсек Совета Европы рассказал о своих ожиданиях в отношении Украины (Viktor Janukovich zaiavljal chto budet uvazhat resheniie suda. Gensek Soveta Evropy rasskazal o svoix ozhidaniyah v otnoshenii Ukrainy)*

- Gensek Sovieta Yevropy raskazal o svoikh ozhidaniiah v otnoshenii Ukrainy*), <https://www.kommersant.ru/doc/2019774> (dostęp 20.01.2020).
- Закон України „Об основах государственной языковой политики” (с изменениями, внесенными в соответствии с Законом Украины от 6 ноября 2012 года N. 5475-VI) (Zakon Ukrainy „Ob osnovakh gosudarstvennoi yazykovoii polityki” (s izmeneniiami, vniesionnymi v sootvetstvii s Zakonom Ukrainy ot 6 noiabria 2012 goda N. 5475-VI)*, <http://www.rada.crimea.ua/bases-of-activity/zakon-o-yazikah> (dostęp 20.01.2020).
- Закон України „Про забезпечення функціонування української мови як державної” (Zakon Ukrainy „Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi”)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 21/2019, s. 81, <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2704-19> (dostęp 5.01.2020).
- Закон України „Про національні мови в Україні” (Zakon Ukrainy „Pro natsionalni menshynu v Ukraini”)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 36/1992, s. 529, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (dostęp 20.01.2020).
- Закон України „Про освіту” (Zakon Ukrainy „Pro osvitu”)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, nr 34/1991, s. 451, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (dostęp 20.01.2020).
- Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” (Zakon Ukrainy „Pro ratyfikaciiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn”)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 30/2003, s. 259, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (dostęp 20.01.2020).
- Закон України „Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин” (Zakon Ukrainy „Pro ratyfikaciiu Ramkovoii konventsii Rady Yevropy pro zakhyst natsionalnykh menshyn”)*, „Vidomosti Verkhovnoi Rady” nr 14/1998, s. 56, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/97-%D0%B2%D1%80> (dostęp 20.01.2020).
- ЗМІ: Угорці Закарпаття позиваються проти України до Євросуду (ZMI: Uhortsii Zakarpattia pozyvaiutsia proty Ukrainy do Yevrosudu)*, <https://tyzhden.ua/News/120148> 28 вересня, 2014 (dostęp 12.12.2019).